

XOLMURADOVA M.F.

**«QUTADG'U BILIG»
LEKSIKASI**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

XOLMURADOVA MUSHTARIY FAXRUTDIN QIZI

«QUTADG‘U BILIG» LEKSIKASI

Monografiya

**“Nodirabegim” nashriyoti
Toshkent – 2020**

KIRISH

Jahon tilshunosligida til tarixi, taraqqiyot bosqichlari, qadimgi yozma yodgorliklardagi g'oyalarning ijtimoiy va ma'naviy ahamiyatini o'rganish ajdodlarimiz tafakkuri bilan yaratilgan qadimgi yozma manbalarni chuqur tahlil qilishni taqozo etadi. Ajdodlarimizning ma'naviy merosini butun jahon miqyosida o'rganish maqsadida xalqaro doiralarda sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, YUNESKO tomonidan "Qutadg'u bilig" asarining 950 yilligi munosabati bilan 2019-yilning "Qutadg'u bilig" yili deb e'lon qilinishi insoniyat tarixida ulkan voqea bo'ldi.¹

Dunyo tilshunosligida qiyosiy-tarixiy aspektida izlanishlar olib borilmoqda. Bu tadqiqotlarda ma'lum bir tilning tarixiy taraqqiyoti, genezisiga doir ma'lumotlarni asoslash, tillarning umumiy va xususiy taraqqiyot bosqichlariga doir yangi ilmiy xulosalarga erishish, o'xshash hamda farqli jihatlarini ajratish maqsadi qo'yilgan. Til taraqqiyotining muayyan bosqichlariga doir yozma manbalarni o'rganish, shu asosda davr tili xususiyatlarini umumlashtirish, leksik-semantik jarayonlarni aniqlash, til imkoniyatlarini, ijodkorning so'zdan foydalanish mahoratini, borliqni ifoda etish darajasini tahlil etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mustaqillik yillarida buyuk ajdodlar tomonidan yaratilgan mumtoz manbalarni qayta tiklash, ulardagi turfa fikrlarni bugungi kunga tatbiq etish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. "Tarixiy-madaniy merosimiz namunalarini har tomonlama chuqur o'rganish, buyuk alloma va mutafakkirlarimizning jahon ilm-fani va sivilizatsiyasi rivojiga qo'shgan beqiyos hissasini targ'ib etish, shu asosda yurtdoshlarmiz, avvalo, yosh avlodimizni xalqimizning buyuk ma'naviy merosiga hurmat ruhida tarbiyalashga qaratilgan ishlarning natijadorligini oshirish bo'yicha dolzarb vazifalar turganini alohida ta'kidlash lozim".² Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilig» asari hikmatlarga boy, turkiy tilda bitilgan ilk badiiy dostonidir. Bu asar o'z davrida turkiy

¹ Yksekġretim kurulu, yok.gov.tr; <https://www.turkcenindirilisi.com>>unesco; www.unesco.org.tr

² zбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 24 майдаги ПҚ-2995-сон «Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори.

MUNDARIJA

Kirish.....	3
«Qutadg‘u bilig»ning turkologiyada o‘rganilishi.....	6
Doston leksikasining statistik tahlili va genetik asoslari.....	15
O‘z qatlam.....	16
O‘zlashma qatlam.....	35
ASAR LEKSIKASINING SEMANTIK-TEMATIK TAHLILI..	46
Mansab-lavozimni ifodalovchi terminlar.....	49
Diplomatiya terminlari.....	51
Harbiy terminlar.....	55
Savdo-sotiq terminlari.....	59
Astronimlar.....	62
Tibbiy terminlar.....	68
Antroponimlar.....	74
Oziq-ovqat va ichimlik nomlari.....	78
Zoonimlar.....	82
DOSTON LEKSIKASINING FUNKSIONAL-STILISTIK XUSUSIYATLARI.....	85
Polisemantik so‘zlar.....	86
Metafora, metonimiya, sinekdoxa usulidagi ma’no ko‘chishi....	88
O‘xshatishlar.....	93
Omonimiya.....	99
Sinonimiya.....	104
Antonimiya.....	109
Parafraza.....	116
XULOSA.....	120
Shartli qisartmalar.....	123
Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.....	124
«Qutadg‘u bilig»dagi nodir turkiy so‘zlar lug‘ati.....	138